

Jürgen Prinz, *Die Slavisierung baltischer und die Baltisierung slavischer Ortsnamen im Gebiet des ehemaligen Gouvernements Suwałki—Versuch der Entwicklung einer Theorie der Umsetzung von Ortsnamen am praktischen Beispiel* (Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin, Slavistische Veröffentlichungen, Bd. 34), Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1968, 320 p. + 1 žemėl.

Šio veikalto autorius J. Princas specialistams jau yra gerai pažįstamas iš savo kiek anksčiau paskelbtų slavų toponimikos tyrinėjimų, kurių dalis kartu liečia ir baltų toponimiką, ypač baltiško substrato problemą¹. Šį kartą jo tyrinėjimo objektą sudaro bemaž vien tiksliai lietuvių teritorijos gyvenamųjų vietų vardai: buvusi Suvalkų gubernija apėmė visą Užnemunę (Suvalkiją), tad tik pati pietinė dalis (Augustavo apskritis, didžioji dalis Suvalkų ir nedidelis pakraštys Seinų apskrities) buvo slaviška. Vietų vardai tiriami vienu aspektu: autoriaus pagrindinis uždavinys yra išaiškinti, remiantis tos pat vietos pavadinimo paralelinėmis lietuviškomis ir slaviškomis formomis bei jų variantais, lietuvių vietų vardų slavinimo ir slavų vietų vardų lietuvinimo dėsningumus. Kadangi daugumas pasirinkto krašto vietovardžių yra lietuviški, daugiau vietos, suprantama, užima slavinimo reiškinių nušvietimas. Pagal tai, kokie vietų vardų perkėlimo į kitą kalbą procesai ir konkretūs perkėlimo tipai nagrinėjami, išskiriami knygos skyriai ir poskyriai. Vietų vardų etimologija specialiai neaiškinama. Šiek tiek paliečiami tos teritorijos kalbos bei tarmių istorijos dalykai, kiek autoriui atrodė esą galima apie tai spręsti iš vietų vardų įvairiakalbių variantų gretinimo.

Knygos įžangoje (1–8 p.) sakoma, kad ligšiolinis substratinių toponimų tyrinėjimas (turi mi galvoje daugiausia slavų baltiškieji vietų vardai), paremtas pirmiausia lyginimu su fonetiškai ir morfologiškai panašiais vardais ir apeliatyvais iš substratui giminiškų išlikusiųjų kalbų teritorijos, tegalys duoti ribotų rezultatų. Lyginimui imami kamienai dažnai gali būti keleriopai aiškinami bei siejami. Iš tokio vardyno tyrinėjimo substratinės kalbos istorijai bei dialektologijai kaip ir nesą naudos. Taip argumentuojamas reikalas ieškoti naujų kelių. Vietų vardų perkėlimo iš vienos kalbos į kitą detaliai aiškinimuisi todėl ir pasirinkta teritorija su kartu egzistuojančiomis (ar neseniai dar egzistavusiomis) tiek baltiškėmis, tiek ir slaviškėmis vardų formomis. Po įžangos atskirame skyriuje (9–23 p.) duodama trumpa teritorijos lingvistinė ir istorinė charakteristika, aptariama šaltiniai, vietų vardų pateikimas, darbo struktūra; čia įdėti ir šaltinių bei literatūros trumpiniai, pateiktos darbe vartojamos vietų lokalizacijos nuorodos (sudarytos iš carinių apskričių ir valsčių sutrumpintų pavadinimų).

Trečiasis skyrius (24–40 p.) skirtas vertimui – vienam iš toponimų perkėlimo į kitą kalbą būdų – apžvelgti. Vertimu suprantamas aiškios semantikos (teisingiau – vidinės formos) toponimo prasminis perteikimas kita kalba, kai tarp pagrindinio ir antrinio (verstinio) vardo nėra fonetinio ryšio, plg. *Plikakalnis* ir le. *Łysa Góra*. Autorius parodo, jog paprastai linkstama versti tik su bendresnėmis sąvokomis susijusius vietų vardus ar jų komponentus, plg. *Naujieji Alksnė-*

¹ Jürgen Prinz: Slavisch-baltische Entsprechungen bei den von *berž- „Birke“ abgeleiteten slavischen und baltischen Orts- und Gewässernamen, – BzN XV (1964) 247–260; Der Reflex des baltischen Substrats in von *berž- „Birke“ abgeleiteten russischen Orts- und Gewässernamen, – t. p., 261–281; Betrachtungen zu Fragen der baltischen Substratforschung, – BzN (NF) I (1966) 153–174; čia dar minėtinos V. Toporovo ir O. Trubačiovo žinomos hidronimų studijos ir V. Sedovo archeologinių straipsnių recenzijos BzN XIV (1963) 312–313 ir BzN XV (1964) 118–120. Iš kitų jo darbų galima nurodyti: Zur Frage slavischer Orts- und Personennamen auf süddänischen Inseln, – ZfslPh XXXIII (1966) 79–131; Zur näheren Bestimmung des slavischen Elements in rumänischen Ortsnamen, – Zeitschrift für Balkanologie V (1967) 71–102; be to, jis yra M. Fasmerio pradėto leisti rusų gyvenamųjų vietų vardyno (Russisches geographisches Namenbuch, Wiesbaden, 1962 tt.) bendradarbis.

nai – le. *Olkśniany Nowe*, *Kalviai* – le. *Kowale*; tokie komponentai – dažniausiai kartu ir apeliatyviniai toponimų klasės pavadinimai – gali būti verčiant visai praleidžiami (ar pridedami), plg. *Kāpčiamiestis* – le. *Kopciowo*. Iš afiksų dažniau verčiami tik deminutyvų sufiksai (ir prefiksas *už-*), plg. *Lukšėliai* – le. *Łuksze Male*, *Rūdėlė* – le. *Rudka*.

IV skyriuje (41–67 p.) apžvelgiami interpretacinio, aiškinamojo vienos kalbos toponimų perteikimo kitoje kalboje atvejai, kur lemiamas dalykas yra fonetiniu panašumu paremtas vardo ar jo dalies sutapatinimas su savaisiais reikšminiais kalbos elementais. Aiškinamasis perteikimas (autorius jį tiesiog ir vadina *Deutung*) yra platesnė sąvoka, negu vadinamoji liaudies etimologija, nes dažnai nėra susijęs su klaidingu interpretavimu bei reikšmės pakeitimu. Kadangi baltų ir slavų kalbos turi ne tik atsitiktinių panašumų, bet nemažai ir senų bendrybių bei tarpusavio skolinių, aiškinamasis toponimų perteikimas čia gana dažnas, plg. *Antaniškiai* – le. *Antoniszki*, le. *Józefowo* – *Juozapāvas*, *Šveņtežeris* – le. *Świętojeziory*, *Vilkaviškis* – r. *Волковышук*, *Varnagiriai* – le. – r. *Woronogóry*, *Bagótoji* – le. *Bogata*, *Karálkrėslis* – le. *Królowe Krzesło*, *Višakio Rūdà* – le. *Wysoka Ruda*. Panašiu būdu gali būti perteikiami ir afiksai, pvz., lie. *-ėnai* – le. *-iany*, lie. *-okai* – le. *-aki*, le. *prze-* – lie. *pra-* ar *per-*. Vertimą ir aiškinimą sieja tai, kad abiem šiais būdais siekiama perimamus kitos kalbos vardus perteikti prasmingais savo kalbos elementais, tačiau skirtumas tas, kad pirmuoju atveju žiūrima originalo reikšmės, turinio, antruoju – jo garsinio pavidalo, išorinio panašumo su savo leksikos bei morfologijos vienetais (tad pastaruoju atveju kitos kalbos mokėjimas nereikalingas). Dėl atskirų pavyzdžių, žinoma, kartais galima abejoti, ar juose įžiūrėti vertimą, ar aiškinimą, tačiau autorius, matyt, teisus, sakydamas, kad dėl vertimo galima būti tikram tik tada, kai tarp originaliosios ir perkeltinės lyties nėra ryškaus fonetinio panašumo. Atsižvelgdamas į žymų aiškinimo vaidmenį, autorius primena, kad teritorijose su baltų substratu tie slavų toponimai, kurie šiaip atrodo esą visiškai motyvuoti (vadinasi, slaviški), tačiau šalia kurių galima nurodyti fonetiškai (ir reikšme) panašių kamienų iš baltų kalbų, iš tiesų kilmės – priklausymo slavams ar baltams – atžvilgiu yra indeferentiški.

V skyriuje (68–95 p.) duota daugianarių vietų vardų daiktavardinių antrųjų komponentų standartinio (tipizuoto, formalizuoto) perteikimo apžvalga, plg. *Ožkabaliai* – le. *Oszkobile*, *Skersabalis* – le. *Skiersobole*, *Panausupys* (: *Na ūsupė*) – le. *Ponausupie*, *Kumpupiai* – le. *Kumpupie*. Slavų kalbų toponimijoje labiau mėgstami sintaksiniai junginiai, lietuvių – kompozitai (plg. dažną le. *Czerwony Dwór* ir lie. *Raudondvaris*), be to, esami slavų kompozitai dažniausiai kartu yra ir sufiksų derivatai (plg. r. *Белокаменка*). Dar turint galvoje, kad lietuvių toponimų, skirtingai nei slavų, antraisiais sandais einančių apeliatyvų skaičius yra ribotas ir jie nuolat kartojasi, visa tai gali palengvinti, kaip pastebi autorius, substrato problemos tyrinėjimą.

Tolesniuose skyriuose (VI–VIII) nagrinėjamas toponimų sufiksų (96–139 p.), prefiksų (140–145 p.) ir galūnių (146–170 p.) perteikimas, susijęs su jų morfologiniu pritaikymu. Dėl artimos baltų ir slavų kalbų sufiksų giminystės lietuvių toponimų sufiksus dažniausiai nesunku perteikti panašiais slavų sufiksais (tas panašumas, žinoma, ne visada yra genetinis); ryškiausia išimtis – lie. *-išk-*, kuris slavų pasiskolintas (le. *-iszki*, *-yszki*, br. *-iшki*, *-ышki*). Slavų toponimų daryboje lyg ir daugiau naujovių – labai išplito kai kurių sufiksų vediniai, susiformavo sudėtinių sufiksų, ir tinkamų panašių pakaitalų trūkumas lietuvių kalboje gal iš dalies paaikšina, kodėl čia daugiau skolintinių toponiminių sufiksų, plg. *-avas*, *-yčia*, *-ka*; *-(au)čizna*. Be standartinio sufiksų perteikimo, kuris gali nesiskirti nuo paprasto pritaikymo savo kalbos fonetinei sistemai, bet gali būti susijęs ir su aiškinimu, paliečiami dar tokie reiškiniai, kaip sufikso pridėjimas (plg. *Gurónys* – le. *Gurańce*), jo atmetimas (plg. le. *Józefinek* – lie. *Juzefinas* (?)), pakeitimas (plg. *Radvilónys* – le. *Radz(i)wilowicze*) ir kt. Prefiksams paprastai taikomas aiškinamasis perteikimas, išskyrus verčiamuosius lie. *už(u)-*, sl. *za-*; pasitaiko ir skolintinis lie. *pad-* (*pod-*). Kalbant apie galūnes, iškeliami, kad slavinant paprastai suteikiamos daugiskaitos galūnės, o jų pa-

rinkimą labiausiai lemia prieš galūnę einančio priebalsio pobūdis: po nepalatalinių eina le. -y, po palatalinių – -(i)e, išskyrus veliarinius, po kurių vartojama -i; lietuviška galūnė, neskaitant sutapimo atvejų (-a – sl. -a), retai teišlaikoma (plg. *Vilkas* – le. *Wilkas*); be to, galūnės parinkimas dar gali priklausyti nuo sufikso, toponimo rūšies (pvz., lenkų ir rytų slavų upių varduose mėgstama galūnė -a, ne -(i)e, tad gal tuo paaiškinama le. *Pilwa* vietoj lie. up. *Pilvė*) ir kitų veiksnių. Lietuvinant, skirtingai, daug dažniau slavų galūnės perteikiamos tokiomis pat ar artimomis lietuviškomis galūnėmis, skaičius irgi paprastai išlaikomas.

Tiek įprasminamasis toponimų perteikimas (vertimas ir aiškinimas), tiek ir standartinis toponimo elementų (pasikartojančių sandų, sufiksų, prefiksų, galūnių) perkėlimas bei morfologinis pritaikymas knygoje tyčia liečiami pirma, prieš pereinant prie grynai garsinio vietų vardų pritaikymo apžvalgos. Mat, tais būdais perteikti toponimai ar jų elementai, nors ir puikiausiai derindamiesi su juos parėmusios kalbos fonetine sistema, toponimų garsinio pritaikymo dėsningumams nustatyti dažniausiai visiškai netinka. Praktiškai, žinoma, ne visada galima būti tikram, ar vardas tik fonetiškai pritaikytas, ar jo garsinį pavidalą yra lėmęs dar koks kitas veiksnys. Tačiau pats metodinis reikalavimas iš fonetinių svarstymų eliminuoti minėtais kitais būdais perteiktus pavyzdžius ar bent į tą jų galimą kitokią perteikimą atsižvelgti nekelia jokių abejonių, ir jo nuolatinis akcentavimas yra labai teigiamas recenzuojamos knygos bruožas.

Toponimų garsinio pritaikymo dėsningumai nagrinėjami IX–XI skyriuose, kur plačiausiai apžvelgiamas vokalizmas (171–242 p.), po to atskirai eina konsonantizmas (243–276 p.) ir apibendrinamoji gyno garsinio pritaikymo apžvalga (277–293 p.). Nustatomas atskirų lietuvių kalbos garsų (ir dvigarsių) perdavimas slavų garsais, ir atvirkščiai. Čia visur vadovaujamosi, apskritai imant, teisinga mintimi, kad originalo garsai gyno garsinio pritaikymo atvejais iš esmės turėtų būti perduodami akustiškai (ir artikuliaciškai) panašiausiais toponimą perimančios kalbos garsais. Garsų atliepimas, esantis tarp skirtingose kalbose egzistuojančių vardo paralelinių lyčių, iš tiesų tėra tariamas. Perkėlimo į kitą kalbą laikui ir vietai galiojanti atliepimą galima nustatyti, abstrahuojantis nuo vėlesnių pakitimų, tik tariamai griaušančių garsinio panašumo taisyklę. Kai originalo garsas fonetiškai užima tarpinę padėtį tarp dviejų perimančiosios kalbos garsų, galimi atliepimo svyravimai. Knygoje, be kita ko, atsižvelgiama į rytų slavų rašto kalbos vakarinio varianto, vartoto anksčiau Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje, įtaką (ja, pavyzdžiui, iš dalies aiškinamas lie. *a*, ypač nekirčiuoto, keitimas dažniau sl. *o*, negu laukiamu *a*). Tačiau daug dažniau nukrypimai nuo garsinio panašumo taisyklės autoriaus mėginami aiškinti vėlesniais lietuvių tarmių fonetikos pasikeitimais bei literatūrinės kalbos normų įtaka. Su tuo susiję ir autoriaus samprotavimai – beje, kartais gana hipotetiški – dėl lingvoetninės krašto praeities: spėjimas, jog vakarų baltų žemių galėję būti ir šiaurinėje teritorijos dalyje, išvada dėl dzūkų tarmės kadaise žymiai šiauriau nusitęsusio ploto ir pan.

Pabaigos skyriuje (XII, 294–301 p.) dar kartą akcentuojami kai kurie bendresni toponimų perkėlimo į kitą kalbą dalykai. Po to pridėta gana išsami dalykinė rodyklė (302–320 p.) ir tyrinėtos teritorijos žemėlapis su carinių apskričių ir dabartinėmis apytikrėmis tarmių ribomis.

Iš knygos turinio paviršutiniškos apžvalgos jau matyti, jog pasirinkta tema nagrinėjama nuodugniai, visapusiškai. Be tiriamos teritorijos toponimų perkėlimo konkrečių dėsningumų, nustatomų dažniausiai iš gana gausios medžiagos, kuri, visada lokalizuota, pateikiama ir pačiame darbe, čia apstu ir platesnių apibendrinimų, samprotavimų, liečiančių apskritai substratinius vietų vardus bei toponimų perkėlimo teoriją (tai pabrėžiama ir knygos paantrašte).

Kas be ko, darbe pasitaiko ir abejotinių dalykų bei netikslumų. Bemaž visų negerovių yra trys svarbiausios versmės: 1) apyprasčiai toponimų lietuviškųjų lyčių šaltiniai ir per didelis jais pasitikėjimas, 2) ne visada atsargus operavimas lietuvių tarmių fonetikos ypatybėmis, ypač jų

lokalizacijos nepakankamas paisyimas ir 3) nepasidomėjimas vietų vardų ankstesne istorija bei jų etimologija.

Darbas remiasi XIX a. paskutiniojo ketvirčio ir XX a. šaltiniais. Svarbiausias toponimų lietuviškų lyčių šaltinis – E. Volterio paskelbti Suvalkų gubernijos vietų vardai², nors jie cituojami tik tada, kai skiriasi, o sutampantys nurodomi iš tobulesnę rašybą vartojančių 1925 ar (rečiau) 1959 m. išleistų Lietuvos gyvenamųjų vietų žinomų oficialiųjų sąrašų. Visi šie trys pagrindiniai šaltiniai duoda nekirčiuotus vardus, tad vien nekirčiuotomis lytimis operuojama ir darbe. Autorius ypač daug vilčių deda į E. Volterio pateikiamus variantus, manydamas juos turint įprastinį vietoje vartojamo vardo pavidalą, dažnai tarmiškai nuspalvintą, dar nesunormintą ir todėl senesnį. Tas šaltinis, deja, ne toks jau ištikimas. Pats jo atsiradimas ir pobūdis verčia būti atsargiam. Juk tie vietų vardai čia ne specialiai kokiems lingvistiniams tikslams ir ne lingvistiškai išprususių žmonių, suvokiančių tikslaus užrašymo reikalą, sulasioti, o įrašyti į carinės administracijos išplatintus blankus, kuriais, svarbiausia, norėta gauti statistinių duomenų apie gyventojų tautybę, kalbą, religiją ir kuriuos užpildę valdininkai bei raštininkai dažnai ne lietuviškai dorai nebus mokėję. Kad E. Volterio sąrašais pasinaudoti ne lengva, o neretai jais visai negalima pasikliauti, matyti iš žemiau pateikiamo juose esančių užrašymų ir iš tiesų gyvoje kalboje vartojamų lyčių (žinomų iš tų vietų kilusiems lituanistams) sugretinimo: (apie Veisiejus ir Leipalingį) *Radzivilonis* (62, le. *Radzivilowicze*) – *Radvilónys*, *Smorlunaj* (62) – *Smarliūnai*, *Czawonis Merkienku* (62) – (*Merkinės*) *Čivónys*, *Czuwaniej Łosawiczu* (62, *Чуванце Лоцевуцкуе*) – (*Lasvičių*) *Čivónys*, *Łaibogolej* (62) – *Laibagaliai*, *Pazapsiej* (62) – *Pazapšys*, *Sapieżiszkiei* (64, *Санаежушшкку*) – *Sapiėgiškiai*, *Żegariej* (64 *Жезары*) – *Žagāriai*, *Gierwienej* (64) – *Gervėnai*, *Łapsziej* (64) – *Lapšiūs*, *Rusones* (64) – *Rusónys*, *Bartaszunei* (80) – *Bertašiūnai*, *Sneigupe* (82) – *Snaigūpė*, *Nielubonis* (82) – *Neliubónys*, *Abanouskei* (82) – *Abarauskai*, *Gobiniei* (84) – *Guobiniai*, *Jowieszai* (84) – *Jovaišiai* (B. Savukynas); (apie Liudvinavą) *Baleikai* (118) – *Balaikai*, *Żwiniszkiei* (118) – *Zviniškiai*, *Kulokai* (118) – *Kūlōkai*, *Lucianawas* (118, *Люцианово*) – *Liucināvas*, *Starabudziszkiei* (118, *Старобудзшшкку*) – *Starabūdiškiai*, *Turgolauka* (118, *Турголавка*) – *Tuřgalaukis*, *Gulbeniszkie* (130, *Гульбенишкку*) – *Gulbiniškiai*, *Kraitwoi* (130) – *Kreivōji*, *Turupie* (130, *Турпыне*) – *Tūrupis* (J. Kabelka); (apie Kriūkų) *Borawiszkiej* (262) – *Baraviškiai*, *Gerdziunaj* (262, *Гердзюны*) – *Gerdžiūnai*, *Żuklei* (262) – *Žūkliai*, *Lepolatelej* (262, *Леполателе*) – *Liepalotėliai*, *Pałobiej* (262) – *Paluobiai*, *Ilgawa* (264, *Илгаво*) – *Ilgavā* (N. Baltarušaitytė); (apie Sintautus) *Bridzej* (264, *Брыдзе*) – *Bridžiai*, *Eżerukaj* (264) – *Ežeriūkai*, *Juszkokaimis* (274, *Юшкокайма*) – *Jūškakaimiai*, *Aperubiškiai* (274) – *Apirbiškiai*, *Budviliszkiei* (274) – *Butviliškiai*, *Żaltiniai* (274) – *Žaltynai*, *Żubriai* (274) – *Zubriai*, *Kuszlekiei* (274) – *Kušlikiai*, *Płeryszai* (276) – *Płiorišiai*, *Porebiai* (276, *Поребе*) – *Pariebiai*, *Jundyliai* (276) – *Jundilai* (J. Pikčilingis). Tiesa, kad E. Volterio vietų vardai nėra paliesti kokio dėsningo norminimo, tačiau jie negalėjo išvengti blogesnio dalyko – įvairiausių iškraipymų, į kuriuos dažniausiai neįmanoma iš anksto atsižvelgti – juos gali parodyti tik tikrinimas, gretinimas su gyvomis vietos žmonių iš tiesų vartojamomis lytimis. Iš pateiktų gretinimų, beje, viena iškraipymų priežastis matoma labai akivaizdžiai: raštininkas, pripratęs prie oficialios suslavintos vardo lyties (plg. prirašymus skliaustuose), kaip ir reikėtų laukti, dažnokai jos ypatybes yra perkėles ir į „lietuviškąją“ lytį; dar plg. *Sanožyszkiei* (162, *Саножушшкку*) – *Senaziškiai*, *Kordakai* (164, *Кордаку*) – *Kardokai* (A. Pupkis). Tokios „lietuviškos“ lytys dažniausiai, matyt, tėra raštininkų kūrinys, slaviškojo varianto individualus aplietuvinimas; jei vienur kitur (slavinimo labiau paveiktose vietose) tos lytys ir būtų buvusios bent kiek įsigalėjusios, jas vis vien reikėtų laikyti antri-

² Списки населенных мест Сувалкской губернии, как материал для историко-этнографической географии края, собрал Э. А. Вольтер, Санктпетербург, 1901.

nėmis. Į tokį „variantų“ atsiradimo E. Volterio sąrašuose kelią darbo autoriaus, deja, per mažai atsižvelgta. Šiomis pastabomis nenorima pasakyti, kad toponimikos tyrinėjimams E. Volterio sąrašai visiškai netinka – daugumas vietų vardų juose užrašyta, nepaisant netobulos rašybos, pakenčiamai, tad kaip šalutinis šaltinis jie gali būti ne vienu atveju pravartūs, tačiau kartu yra reikalingi nuolatinio tikrinimo, gretinimo su ištikimesniais šaltiniais. Minėti kiti du šaltiniai, kuriais remiamasi knygoje, nors ir geresni, taip pat nėra be trūkumų (ypač ankstesnysis, 1925 m.) ir specialioms vietų vardų studijoms tinka tik iš didelės bėdos. Visai tinkamo ir kartu išsamaus spausdinto šaltinio tam reikalui nė nėra. Autorius iš esmės buvo priverstas tenkintis tais trimis šaltiniais, kartais ir iškraipytas jų lytis, nežinodamas tikrosios padėties gyvojoje kalboje, palaikydamas lygiaverčiais (paprastai tarminiais ar senesniais) variantais. Iš J. Princo knygos aiškiai matyti, kokia būtina sąlyga sėkmingiems tolesniems lietuvių toponimikos tyrinėjimams, ypač už mūsų respublikos ribų, kur tyrinėtojas negali pasinaudoti mūsų toponimų kartoteka ar pasitikrinti įtartinus faktus tiesiog iš vietos žmonių, yra išleisti tinkamai kalbininkų parengtą Lietuvos gyvenamųjų vietų vardyną. Kad toks vardynas tiktų kuo įvairiausiems tyrinėjimams, jame turėtų būti pateikiami ir (šalutiniai) vardo variantai (tais retesniais atvejais, kai jie iš tiesų žinomi), be to, gana dažnai, o gal net išties, šalimais turėtų būti nurodytas ir tarminis tarimas (su pasitaikančiais svyravimais, ypač tarmių sandūrose). Variantų svarbą ne kartą – ir šiame savo darbe, ir kitur – labiausiai yra pabrėžęs tas pats J. Princas.

Svarbesnės fonetinio interpretavimo negerovės – jos dažnai kartu priklauso nuo per didelio pasitikėjimo šaltiniais – ypač ryškiai iškyla keliuose fonetikos skyrių vietose. – Netiesa, kad įprasčiausias atliepimas lie. *a* > le. *o* iš dalies (pietuose) galįs remtis lie. *a* tarminiu perėjimu į *o*: šalia *Aleknónys*, *Atesnŷkai* ir kt. iš autoriaus kitų šaltinių paimti *Oleknony*s, *Otesnykai* ir kt. *o* turi ne dėl tarmės fonetikos, o iš slaviškų lyčių (177 p.); tas pat pasakytina dėl *Santoka* (= *Sántaka*) (180 p.), *Pustopėdziai* (= *Pūstapėdziai*) (228 p.) ir panašių pavyzdžių; rotininkavimas (plg. 184 p.) čia niekuo dėtas. Panašiai *Voišnarai* ir kitos tokios lytys (187 p.) yra aiškiai nelietuviškos – jų *oi* nėra tarmės ypatybė ir lie. (*v*)*ai* > le. (*w*)*oj* aiškinimui (plg. 188 t.p.) nieko neduoda; *Gaižėnai* > le. *Gojžany* (ir pan.) geografiškai irgi netinka sieti su lie. trm. *ai* > *oi* (189 p.). Pagaliau lie. *or*, *ol* (ir *om*, *on*) ne būtinai turi būti tarminiai, plg. ir literatūrinėje kalboje vartojamus skolintinius žodžius *kortà*, *morkà*, *koldūnas*, toliau – pačios lietuvių kalbos žodžius su tokiais antriniais dvigarsiais *órlaivis*, *stórmena*, *kól*, *mólduobė*; tas pat ir su tikriniais, plg. *Mōrkus*, *Mortà*, *Mólupiai*, tad ne kaip į tarmines lytis, neva ro dančias tendenciją *ar*, *al* > *or*, *ol*, reikia žiūrėti ir į autoriaus pateikiamus *Morkai*, *Norkūnai*, *Tolkūnai* ir kt. (220 t. p.). – Tiek pat pamato tėra sakyti, kad pietinėje (dzūkiškoje) teritorijos dalyje lie. (liter. k.) balsį *o* galįs atstoti tarminis *a* (184 p.); tarp kitko, iš tiesų yra tik lie. *Amalviškiai* (: ež. *Āmalvas*), ne *Amoliškis*, *Molinė*, ne *Malinė* (179 p.), *Panoreikupiai* (: up. *Noreikupė*), ne *Panareikupiai* (180 p.), ir t. t. – Beveik visi pavyzdžiai 246 t. p., į kurių *č*, *dž* autorius norėtų žiūrėti (su nedidele išlyga), kaip į dzūkiškųjų *c*, *dz* (vietoj *t'*, *d'*) refleksą, su dzūkavimu nėra susiję. Pvz., *č*, *dž*, šalia *t'*, *d'* tokios rūšies pavyzdžiuose, kaip *Kumečiškiai* – *Kumetiškiai* (246 p., iki *Makaučiškė* – *Makautišké* 247 p.), gali atsirasti be jokio dzūkų *c*, *dz* tarpininkavimo, plg. *bažnŷčiškias* – *bažnŷtiškias*, *akėčinis* – *akėtinis* ir pan. Variantai su *č* ir *c*, *dž* ir *dz* (247 p.), net jei visi jie būtų tikras dalykas (kuo galima abejoti), irgi ne būtinai turi būti (ir dažniausiai iš tiesų nėra) dzūkavimo padarinys, plg. žemaičių vietų vardus *Laučiškė* ir *Lauciškė*; be to, čia dar reikėtų atsižvelgti į galimą distancinę regresyv inę asimiliaciją, todėl, pvz., Lukšių apylinkės kaimo vardas *Laūčiškiai* (taip sako patys to kaimo gyventojai) gal kur kitų galėtų būti pasakomas ir su -č- (kaip įrašyta 1925 m. išleistame sąrašė). Pag aliau ir pateiktų 6 tolimesnių vietų vardų, turinčių neva neįprastą *č* ar *dž* (*Čebeliškiai* ir kt., 247 p.), su dzūkavimu gali būti susijęs tik vienas dzūkų pasienio *Leičiškiai* – tai gana patikima, nes kapsai šią vietą vadiną ne dabar paprastai pateikiama (matyt, iš dzūkų imta) lytimi *Lėičiškiai* (plg. UEV 89,

Maž. lie. taryb. enciklop. II 311), o *Lėitiškiai* (ir *Lėitiškių* ež., žr. J. Balčikonis, – Kalbotyra X (1964) 282). Džukų ar bent jų įtakos žymiai didesnę išplitimą praeityje negalima įrodyti nė tokio tipo už dabartinių džukų ribų randamais vietų vardais, kaip *Bundziškiai* (ir pan., 246 p.; plg. asmenv. *Bundza* ir pan.), ar tokiais iš E. Volterio paimtais pavyzdžiais, kaip *Eisciškiai* (262 p.; tikriausiai pagal le. *Ejsciszki* iš *Eistiškiai*). – Klausimas dėl vakarų baltų substrato buvimo šiaurinėje buv. Suvalkų gubernijos dalyje taip pat iškeltas (258 p.), remiantis vien abejotino tikrumo ar kitaip paaiškinamais pavyzdžiais su *š, ž || s, z*. Neišsiaiškinus 263 p. surašytų vietų vardų kilmės, irgi negalima sakyti, kad jų *z* būtų tarminis, vietoj *ž*, ir tuo pačiu pritartų minėtam spėjimui dėl substrato (visi tie vietovardžiai veikiausiai yra asmenvardiniai, o patys asmenvardžiai galėtų būti vieni iš slavų, kiti – onomatopėjinės prigimties). Spėjimas dėl „jotvingiško“ lie. *š < sj*, paremtas tikrai lytimi *Jiešiai* (255, 26a p.), netenka pamato jau vien todėl, jog tai nėra tikras gyvos kalbos faktas: to kaimo vardas iš tiesų sutampa su upės vardu *Jiesià*, gal. *Jiėsią* (žr. Ё. Б а л ь ч и к о н и с, – LP VII (1959) 240).

Pats autorius yra užsiminęs, kad ribojimąsi vėlyvais šaltiniais ir nesileidimą į etimologijos dalykus labiau lėmusi laiko stoka ir panašūs sumetimai, o ne koks metodinis nusistatymas, tačiau kartu yra pastebėjęs, jog toks atsiribojimas dėl suslavintų lyčių konservatyvumo ir darbo pobūdžio (transponavimo į kitą kalbą normų nustatymas substrato tyrinėjimo tikslais) atrodo visai leistinas (174 p.). Pasirinkęs tokią plačią teritoriją, daug gilintis į jos toponimų istoriją autorius iš tiesų nebegalėjo. Tačiau, antra vertus, vargu ar galima ginčyti, kad dėl minėto atsiribojimo darbe justai kiek per didelis atotrūkis tarp sinchroninio (iš esmės dabartinių faktų) nagrinėjimo ir istorinių išvadų – pastarosios dažnokai lieka apytikrės ar hipotetinės. Be istorinių duomenų neįmanoma tikslesnė transponavimo reiškinių bei normų chronologizacija. Jie (kartu su apytikre orientacija dėl toponimo kilmės) pravartūs ir pačiai transponavimo kryptiai nustatyti. Dabar autorius vietomis priverstas visai atsisakyti nuo slavinimo ir lietuvinimo skyrimo (plg. pastabas 36, 44, 57 p.). Kur pavyzdžiai aiškesni, toks skirtumas, žinoma, daromas. Pasitaiko, jog atskiri vietų vardai yra pakliuvę ne ten, kur jie turėtų būti pagal savo kilmę. Pavyzdžiui, *Demeniškiei* yra ne iš rusų krikšto vardo *Демьян* (44, 45 p.), o iš gretimo ežero vardo lie. *Dėmenas*. *Dubravà*, nepaisant le. *Dąbrorowo* (131, 240 t. p.), veikiausiai yra lietuviškos kilmės, plg. čia tekančio upelio vardą *Dùbrius* (*Dubravà*, *Dubrāvas*) UEV 34 ir lie. *dubrāvas* „duburys“, *dubrà* „duoba miške“ (toliau – *dùbti* ir kt.). Vargiai prie sulietuvinėtų vietovardžių, vietoj sl. *-a* turinčių *-a*, tinka lie. *Krosnà* (163 p.) – viena, nereikėtų pamiršti, jog pirmesnis čia yra upelio (Kiaulyčios intako) vardas *Krosnà*, antra, iš XVIII a. žinomas to gyvenamosios vietos vardo slaviškas variantas su *-o*: *Красно*. *Sasnavà* nėra iš le. *Sosnowo* (239 p.), o atvirkščiai; plg. čionykštės upės vardą *Sasnà*, kuris laikomas prūsišku (K. Būga, RR III 118). Lie. *Jezdas* (Kapčiamiesčio apyl.) – le. *Jaž* (r. Язб) lietuvių balsių perdavimui (200 p.), o juo labiau priebalsių grupės suprastinimui (268 p.) pailiustruoti nedera, plg. lie. (piet.) slavizmą *jėzdas*, *jiėzdas* (ir *jezas*, *jezas*) „perkolas, takišys“ < br. *ež* ar le. *jaz* „t. p.“; dėl slavizmų *zd* (vietoj sl. *z*) plg. *ābrozdas*, *bėzdas* ir kt. Abejotina, kad toponimas *Igliáuuka* galėtų būti iš lie. *Ilglaukis (236 p.); veikiausiai jis susijęs, kaip ir kito netolimo kaimo vardas *Igliškėliai*, su upelio vardu *Yglė* (ten ir ež. *Yglà*).

Toliau pateikiama dar šiek tiek pastabų dėl atskirų mažmožių, iš esmės savo pobūdžiu nesiskiriančių nuo jau keltų dalykų. – Dėl šaltinių netobulumo priesagos *-ėn-*, *-ien-*, *-en-* traktuojamos kartu, nors dėsningai le. *-(i)any*, matyt, čia yra tik vietoj *-ėnai*; likusių priesagų vertimas lieka ne visai aiškus (tikrų pavyzdžių su *-ien-*, tokių, kur tas *-ien-* būtų ne *-ėn-* ar *-en-* vietoje, rodos, visai neduota) (107 p.). Lytis *Laipalingis* (186 p.) iš gyvos kalbos ar rašytinio patikimo šaltinio nežinoma (tėra *Lėipalingis*), tad jai be reikalo skirta tiek dėmesio (plg. 281, 292 p.). – *a-* (*kitur e-*) apibendrinimas vietoj *e-* ir *a-* pareina nuo atskirų lietuvių tarmių fonetinės sistemos ir su tokiais sporadiniais skirtumais, kaip r. *озеро* || le. *jeziro* tiesiogiai, kaip tai kai kas daro, nesietinas

(177 p.). Aiškinant le. *Syntowty* vietoj lie. *Sintautai* (260 p.), pasirinkimo nėra – kalbėti apie s depalatalizacijos tendenciją jau lietuvių kalboje čia nėra pamato. Svarstant v- klausimą varduose *Valkiniškai*, *Varėnà* (267 p.), reikėtų atsižvelgti į tai, kad lietuvių kalboje v- pridėjimas prieš a, skirtingai negu prieš uo, o, u, yra retenybė. – Lie. *Burokai* – le. *Buraki* mūsiškės priesagos -ok- perteikimo (102 p.) negali iliustruoti, nes šiame toponime jos nėra; pats jis veikiausiai yra iš asmenvardžio *Burōkas*, kurs savo ruožtu, matyt, bus kilęs iš slavų tokio asmenvardžio (plg. lietuviškų žemių asmenv. *Burak* ir br. asmenv. *Бурак*, abu iš XVI a. dokumentų)³. *Tartak* – lie. *Tartokai*, atvirkščiai, pateikiama kaip vienintelis pavyzdys sl. -ak perdavimui (aiškinamuoju būdu) iliustruoti (122 p.; plg. ir 65 p.). Iš tiesų tiek *Burokai*, tiek ir *Tartokai* yra atsiradę iš slavizmų (apeliatyvų ar asmenvardžių – čia ne tiek svarbu) ir transponuojant tegali būti ištisai (ne atskiromis morfemomis) perteikti (aiškinamuoju būdu) atsakančiais slavų žodžiais. Kitaip sakant, pagal autoriaus bendruosius metodinius reikalavimus į juos reikėtų žiūrėti visiškai taip, kaip žiūrime į lie. *Bajorai* – le. *Bojary* (53 p.) tipo vietų vardus. Panašiai atsiradę lietuvių vietų vardai (ppr. iš bendrinių slavizmų) kartais tik nereikalingai painioja slavų vietovardžių fonetinio lietuvinimo aiškinimą, plg. *Budavonė* (231, 233 p.; slavizmas *budavonė* žinomas jau XVI a. raštuose). Netinka jie nei slavų vietovardžių galūnės perteikimui aiškinti, plg. *Strielčiai* (164 p.), o nė tuo tiek tokiam reikalui, kaip vietos lietuvių tarmės depalatalizacija, kurią anksčiau buvus patvirtinanti, tarp kitko, paralelė lie. *Šniūrai* – le. *Sznury* (265 p.; plg. visoje Lietuvoje pažįstamą slavizmą *šniūras* ir le. *sznur*, kurie vartojami ir reikšme „siauras ir ilgas žemės sklypas, rėžis“).

³ Kad asmenv. *Burōkas* būtų atsiradęs (pradžioje kaip pravardė) iš lie. *burōkas* „runkelis, batvinis (Beta)“, kaip dabar iš pirmo žvilgsnio atrodo, neįtikima, nes pastarasis paskolintas iš slavų (le. *burak* ar br. *бура́к*) neseniai, ne anksčiau kaip XVII a., nes tada jis tokia reikšme tepradėtas vartoti pačių slavų. Donelaičiui, rodos, *burokai* dar teturėjo „burokienės, virtų burokų“ reikšmę, kuri kiek pirmesnė buvo ir lenkų kalboje. Seniau tai daržovei vadinti vartotas slavizmas *sviklas*. Tik jį duoda ir Sirvydas: *Cwikla. Beta. Swiklas*. SD⁵ 33; plg. *fwiklay* (pl.) „t. p.“ SD¹ 16. Žodžio *burokas* „runkelis, batvinis“ (iš dalies ir „burokėlis“) priskyrimas Sirvydui – žr. P. Skardžius, *Die slav. Lehnwörter...* 48, J. Palionis, *Lie. liter. kalba...* 280, LKŽ I² 1197 – remiasi nesusipratimu: Sirvydo žodyne iš tiesų yra *burokas* „agurklė (Borago officinalis L.)“, plg. *Borak. Borrago, (ginis) Buroka*. SD⁵ 18 (matyt, -s nebuvimas tėra spaudos defektas; SD³ 21 ir SD⁴ 15 tame pat straipsnyje yra *Burokas*). Sen. le. *borag (borak)* „agurklė“, iš kurio varianto *burak* „t. p.“ kildintinas Sirvydo žodis, yra iš vid. lo. *bor(r)āgo* „t. p.“. Le. *burak* „runkelis, burokas“ veikiausiai yra laipsniškos semantinės raidos padarinys, nors visiškai vieningos nuomonės dėl pastarojo žodžio susidarymo bei ryšio su minėtu agurklės – visai kitoniško augalo – pavadinimu nėra (plg. F. Sławski, *Słownik etymologiczny...* I 50). Lie. *burokas* „agurklė“ nei iš gyvos kalbos, nei iš kitų raštų, be Sirvydo žodyno (ir Neselmano, Kuršaičio, kartojančių jo V leidimo *buroka*), nėra žinomas, todėl jau vien dėl to rizikinga būtų įtarti galėjus iš jo atsirasti rūpimąjį lie. asmenv. *Burōkas*. Čia ne vieta leisti į tolimesnį detalų br. asmenv. *Бурак* aiškinimą, tad pakaks poros pastabų. Dabartinė baltarusių pravardė *Бура́к*, be abejo, pirmiausia siejasi su br. *бура́к* „runkelis, burokas“ ir iš dalies, kur ji vėliau nusistovėjusi, iš tiesų gal galėtų būti šitaip kilusi (visai tikrai tai būtų galima pasakyti dėl tokios dabartinės pravardės). Tačiau „augalinė“ sen. (XVI a.) br. asmenv. *Бурак* kilmė, jau nekalbant apie tai, kad jį aiškiai klaidinga sieti su br. *бурак* dabartine reikšme „runkelis, burokas“ (tokio siejimo pagundai, matyt, bus pasidavęs M. B. Бірыла, *Беларуская антрапанімія, Мінск, 1966, 186*), gana abejotina; patikimesnis gal būtų ryšys su br. *бўры* „rudas, rusvas“, plg. sen. br. asmenv. *Буры(ў)* (XVI–XVII a., op. cit. 201), dėl darybos – *Рудак* šalia *руды(ў)* (XVII a.), *Рыцак* (XVI a.; visi op. cit. 253) ir kt.

Kadangi daugelis darbo teiginių iliustruojami ne vienu antru, o didesniu skaičiumi pavyzdžių, tad ir atmetus tuos, kurie iš nepatikimų šaltinių pateikti netikra forma ar svarstomam reikalui nedera dėl kitaip įsivaizduotinos jų kilmės bei raidos, didžiama atvejų, reikia manyti, tinkamų pavyzdžių, remiančių tą ar kitą teiginį, liktų pakankamai. Kad knygoje neišvengta abejotinių, patikrinimo reikalingų dalykų, o vietomis aiškiai suklysta, daug pareina nuo autoriaus darbo objektyvių sąlygų. Šios studijos trūkumus žymiai lėmė bendroji lietuvių toponimikos, ypač jos šaltinių parengimo bei publikavimo, nepatenkinama būklė. Tačiau ir tokiomis sąlygomis išdrįšęs imtis plataus lietuvių toponimų tyrinėjimo, J. Princas gana detaliai nušvietė nemažos lietuvių teritorijos gyvenamųjų vietų vardų transponavimo dėsningumus, patikslino tokio pobūdžio tyrinėjimų metodiką, išskėlė naujų ir įdomių bendresnio pobūdžio minčių, jų tarpe ir tokių, kurios galėtų praversti, tiriant slavų teritorijų substratinius baltų toponimus. Šiuo savo veikalu J. Princas tvirtai atsistoja kol kas dar apyretėse baltų toponimų tyrinėtojų gretose, ir reikia tikėtis, kad jų nepaliks nė ateityje.

V. Urbutis

О материале латышского языка в „Этимологическом словаре русского языка“ М. Фасмера

О ценности словаря, о громадном труде одного ученого — о „Russisches etymologisches Wörterbuch von Max Vasmer“ (I—III, Heidelberg, 1953, 1955, 1958) и о материале балтийских языков, широко в нем использованном, писал уже в 1961 г. А. Сабалаяускас (ЛКК IV 319—329). Он в своей рецензии коснулся в основном материала литовского языка. Зарубежные языковеды, как правило, литовский язык знают лучше, чем латышский, поэтому и примеры из литовского языка цитируются более правильно, чем латышские. Это наблюдается и в данном словаре. Так как в настоящее время словарь издается в русском переводе с дополнениями и уточнениями, то некоторые неточности и ошибки можно предупредить и исправить¹.

Автор словаря оперировал приблизительно двумя тысячами слов из латышского языка. В подаче фактов латышского языка и соответствующей литературы иногда наблюдается несоразмерность: наряду с богатством материала в одних словарных статьях (напр.: *sub voce osver, smējties; krest*) недостаточный минимум или отсутствие материала — в других (напр., *s. v. vorona, восьмой, изуть, тре-; блюдо, грех*). В послесловии автор, правда, указывает, что, беспокоясь об объеме словаря, он, например, из заимствований, которые вошли из русского языка в другие языки, приводил только более важные для истории языка. Но неужели, напр., *s. v. Псков* более важными являются балтоном. *Pleskau* и эст. *Pihkva*, которые там упомянуты, чем старое лтш. *Pliskava*, встречающееся уже в народной поэзии (см. BW 19281), которое там не дано, но которое гораздо больше соответствует др.-р. форме. Кажется, автору эта форма вообще не была известна (так же, как соответствующие указания К. Буги — см. RR II 224, 517). Напрасно занимают место словоформы без обозначенной интонации, если они приводятся рядом с такими же формами, но с обозначенной интонацией. Так, например, *dzires* рядом с *dzīres s. v. жуп, ērkšķis — ērkšķis s. v. эпоха*. Лишними для этимологии

¹ Издание 2 томов словаря на русском языке (М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка, I, II, Москва, 1964, 1967) приводит на мысль, что издатели, возможно, не ознакомились с рецензией А. Сабалаяускаса на немецкое издание, так как многие из его несомненно верных замечаний не учтены.